

“Hvem skal tage teten?”

- et inkluderende forældresamarbejde udvikles

Af Doris Overgaard Larsen og Ole Steen Nielsen
august 2013

NATIONALT VIDENCENTER FOR INKLUSION OG EKSKLUSION

UC Syddanmark

Kopiering af denne rapport eller dele af den, må kun finde sted under tydelig henvisning til forfatterne og Nationalt Videncenter for Inklusion og Eksklusion; UC Syddanmark

Nationalt Videncenter for Inklusion og Eksklusion www.nvie.dk har siden 2005 indsamlet, udviklet og formidlet viden om inklusion i samarbejde med praksis.

Vores formidling af viden sker såvel på traditionel vis via, foredrag, uddannelser, konsulentbistand, rapporter, artikler o.l. – men vi har ligeledes arbejdet med film og interaktiv tegneserie.

NVIE indgår i flere europæiske, nordiske og danske forskernetværk vedr. inklusion på såvel børne-, unge- og voksenområdet.

Forord

Denne rapport er blevet til i et partnerskab mellem Andst Skole, Solhøj Børnehave og Nationalt Videncenter for Inklusion og Eksklusion.

Vi vil her sige tak til ledelse, lærere, pædagoger og forældre for at have stillet sig til rådighed for interviewundersøgelsen, der er bidrag til den løbende udvikling af viden om inklusion i praksis.

Indledning

Hvordan kan et inkluderende forældresamarbejde konkret etableres, og hvordan opleves et sådant samarbejde af forældrene og de professionelle? Disse spørgsmål og andre af lignende karakter bliver vi naturligvis ofte stillet over for som videncenter på inklusionsområdet. Rapporten er målrettet de professionelle, lærere og pædagoger, som vi hermed håber at kunne give nogle anvendelsesorienterede svar på ovenstående spørgsmål, men ikke mindst give inspiration til måder at videreudvikle egne lokale svar på spørgsmålene. Andre, f.eks. studerende og undervisere på professionsbachelor-uddannelserne, håber vi ligeledes kan finde inspiration i rapporten til faglige drøftelser om professionernes opgaver og roller i forhold til forældresamarbejde. Rapporten har sin rod i et længerevarende projektforsøg, der er gennemført i Solhøj børnehave og Andst skole/SFO i Vejen Kommune. Rapporten kan læses selvstændigt, men kan ligeledes ses som et supplement til NVIEs artikler og forskningsreview (Nielsen, A, Overgaard Larsen og Quvang 2013) vedr. inkluderende forældresamarbejde.

Rapportens opbygning

Rapporten er opbygget i afsnit for at gøre det enklere for læseren at udvælge de dele som aktuelt forekommer mest vedkommende.

De første afsnit har til formål kort at indføre læseren i den kommunale og institutionelle kontekst, hvori projektet gennemføres. Efterfølgende beskrives NVIEs tilgang til projektet samt opbygningen af det konkrete aktionslæringsforløb.

Herefter præsenterer vi de professionelles problemstillinger og oplister deres aktioner (planlagte handlinger) således, at det er muligt for læseren at få indblik i de konkrete problemstillinger, der er arbejdet med i praksis med henblik på at skabe ny viden om praksis.

Efter dette beskriver vi design og metode for bearbejdningen af vores interviews, hvoraf der fremkommer fem temaer, som vi bearbejder hver for sig.

På baggrund af vores analyser uddrager vi en samlet konklusion og slutter endelig af med et perspektiveringsafsnit.

Kommunal kontekst

Solhøj Børnehave og Andst Skole, som denne rapport omhandler, er beliggende i Vejen Kommune. To centrale kommunale beslutninger danner baggrunden for iværksættelse af dette fælles projekt.

For det første en beslutning om at gøre mindre skoler og daginstitutioner 'bæredygtige' i udvalgte lokalområder ved at omdanne dem til 'børnecentre', hvor børnehave og skole på sigt skal være én institution med én ledelse og én bestyrelse. Aktuelt er der ved projektets start (2011) tale om, at denne sammenlægning i Andst lokalområde skal ske inden for et par år, og at man ønsker at udbygge skolen, så der også bliver plads til børnehaven på den samme matrikel.

For det andet beslutningen om at kommunen i forbindelse med sin Børne- og Ungepolitik ville beskrive en overordnet inklusionsstrategi, der rækker ind i såvel daginstitutioner som skoler.

Institutionel kontekst

Ledelsen af børnehaven og skolen oplever stor opbakning både i lokalsamfundet og ligeledes på kommunalt plan (politisk- og forvaltningsniveau) til at gå i gang med et fælles projekt, hvor intentionen er dannelsen af Andst Børnecenter, som skal være kendetegnende ved at have en fællesgjort inkluderende tilgang til det fremtidige pædagogiske arbejde.

Projektets formål: 'Deltagerne opnår viden om og færdigheder inden for social inklusion, således at inklusionsarbejdet kan påbegyndes som grundlæggende pædagogisk værdi i organisationen Andst Børnecenter'.

Allerede inden projektets start er forældre og lokalsamfund inddraget for at afsøge opbakning. Vigtigheden af inddragelse af forældrene underbygges bl.a. af evalueringen af et tidligere udviklingsprojekt i Vejen Kommune¹: "Det inkluderende dagtilbud – pædagogiske læreplaner i et inklusionsperspektiv" (NVIE 2007).

Institutionerne er enige om, at et sådant børnecenter må udvikle sig over tid i samspil med de ansattes viden- og kompetenceudvikling i et tre årigt forløb.

¹ Før strukturreformen

NVIEs tilgang til projektet

Gennem de forberedende drøftelser mellem ledelsen og NVIE besluttes det at gennemføre forløbet som et lokalt tilpasset *aktionslæringsprojekt*. Dette bl.a. for at sikre, at det bliver en praksisnær kompetenceudvikling, der vil finde sted, og at der bliver tale om en vekselvirkning mellem teori og praksis ved, at der i forløbet tilføjes planlagt og tilpasset undervisning (Madsen m.fl. 2010). Det aftales desuden, at forløbet skal bygge på de bærende elementer i inklusionsbegrebet som; læringsfællesskaber, deltagelse og diversitet som en ressource.

Endelig er det fra ledelsens side et ønske, at forløbet gennemføres i et tværprofessionelt og tværinstitutionelt perspektiv, således at personalet får indblik i hinandens praksis og kendskab til hinanden som personer og professioner.

Projektets opbygning

Aktionslæringsforløb finder sted på mange forskellige måder i praksis, men *"Et gennemgående træk er den vægt, der lægges på støtte til deltagernes refleksioner over de udfordringer, de møder eller direkte opsøger gennem deres professionelle virke i "real life and real time". Et andet særkende er, at støtten gives i et socialt fællesskab – en læringsgruppe. I læringsgruppen stopper deltagerne op i forhold til dagligdags praksis-flow og udnytter på systematisk måde den feed back, virkeligheden og de øvrige deltagere tilbyder. Som hovedregel er det deltagernes individuelle læring, som fremmes i en læringsgruppe. Men i tillæg er der mulighed for at satse målrettet på kollektiv læring, f.eks. organisatorisk læring."* (Madsen 2010)

Nedenfor beskriver vi, hvordan vi har valgt at tilrettelægge dette konkrete forløb i faser netop med den beskrevne mulighed for at skabe kollektiv og organisatorisk læring.

Fase 1: På det første møde mellem alle medarbejdere og NVIEs konsulenter (*kick-off mødet*) sker de indledende gruppedrøftelser af problemstillinger i forbindelse med inklusion i praksis. De overordnede inklusionstemaer for drøftelserne på mødet er besluttet af projektets styregruppe. Temaerne er: Børne- og voksenfællesskaber, Overgange og passager og endelig Fysiske rammer.

Fase 2: Resultaterne af gruppernes drøftelser skaber afsættet for konsulenternes efterfølgende *observationer og feltsamtaler i praksis*, som gennemføres med det formål for øje, at den efterfølgende planlagte og tilpassede undervisning kan gennemføres i så tæt relation til medarbejdernes praksis som muligt.

Resultaterne af dette fremlægges på et styregruppemøde og danner grundlaget for indholdstemaerne på det planlagte "ugekursus".

Fase 3: *Ugekursus*²: Indholdstemaerne er identificeret igennem ovenstående aktiviteter. Ved at understøtte undervisningen med hyppige henvisninger til de foretagne observationer og samtaler skabes praksisnærhed til de teoretiske oplæg. Temaer på oplæg: 'Inklusionsbegrebet udfoldes', 'Læring og identitet i praksisfællesskaber', 'Introduktion til at arbejde med praksisfortællinger', 'Socialt inkluderende praksisanalyse', 'Forældreperspektiver', 'Det fysiske rums betydning for inklusion og pædagogik', 'Overgange', 'Tværprofessionalitet'. Hertil kommer en introduktion til det videre aktionslæringsforløb og en start på formulering af konkrete problemstillinger i læringsgrupperne (projektgrupperne).

Fase 4: Med støtte fra konsulenterne formulerer medarbejderne de konkrete problemstillinger, som læringsgrupperne vælger at arbejde videre med, og de planlægger deres aktioner.

Fase 5: Læringsgrupperne *iværksætter* deres aktioner i praksis – samt udarbejder praksisfortællinger med henblik på at skærpe fokus på egen praksis.

Fase 6: Læringsgruppen spørger undersøgende ind til praksisfortællingerne og analyserer dem i fællesskab vha. SIP-analysen (Pedersen, C. 2013). Denne fase foregår med støtte fra konsulenterne dels face to face og dels via mail. (OBS faserne 5 og 6 gennemføres flere gange, hvor aktionerne justeres i forhold til læringen)

Fase 7: Alle læringsgrupper mødes i fællesskab til videndelingsdage, konsulenterne fungerer som ramme- og proceskonsulenter – dagene er bygget op med reflekterende teams på de enkelte gruppers fremlæggelse af deres aktioner og hvilken læring, der har fundet sted i forhold til disse – med andre ord.

Faserne 4, 5 og 6 har været gennemført 3 gange i den forløbne periode, fase 7 har kun været gennemført 2 gange³.

Med denne rapport tilføjer vi endnu en fase i projektet:

Fase 8: *Systematisering* af erfaringer fra projektet, som er denne rapports formål.

Vi vil herefter kort præsentere og opliste de professionelles udarbejdede problemstillinger og planlagte aktioner.

² Ved hjælp af studerende fra UC Syddanmark, bliver det muligt at foretage en såkaldt 'skoleovertagelse' hvor studerende og undervisere overtager undervisning på skolen i denne uge. Børnehaven får forældre, bestyrelse og vikarer til at overtage børnehavens aktiviteter i den pågældende uge.

³ Pga. lærerlockouten foråret 2013, blev fase 5 ikke gennemført som planlagt i tredje 'runde' af aktionslæringen.

De konkret formulerede problemstillinger og aktioner som projektet førte med sig

Formuleringerne udarbejdes som projektbeskrivelser af de enkelte læringsgrupper. Disse konkrete problemstillinger fremkom i projektet:

- Forældresamarbejdet kan opleves som et "dem" og et "os" – hvordan skaber vi et grundlag for en fælles dialog i det inkluderende forældresamarbejde?
- Forældrenes syn på "de andre børn" – hvordan får vi skabt et fælles ansvar for at inklusionen lykkes?
- Fra "gæster" til "bidragsydere" - hvordan kan vi bringe forældrenes ressourcer i spil og øge deres deltagelse i det inkluderende forældresamarbejde?
- Perspektivet ændrer sig? – er de eksisterende samarbejdsformer tilstrækkelige i et inkluderende forældresamarbejde?

Nedenstående konkrete aktioner blev planlagt og gennemført:

- Lærere og et skolebestyrelsesmedlem fortæller om inklusion på forældremøder; hvad betyder inklusion, og hvad går det ud på?
- Praksisfortællinger (Larsen, D.O. m.fl. 2008) som fælles grundlag for drøftelser i forbindelse med forældremøder. Praksisfortællinger tager, som navnet antyder, udgangspunkt i en praksis, og i SFO og skole beskriver medarbejderne hændelser fra dagligdagen, men formuleret i et generaliserende perspektiv eksempelvis, barnet der ikke bliver inviteret til fødselsdag, et barn der lugter og er beskidt, et barn der ikke har nogle legerelationer, barnet der bliver grinet af, fordi han stammer og "nørden", der kun interesserer sig for computere.
- I børnehaven præsenteres praksisfortællinger om det konkrete barn i forbindelse med forældresamtaler.
- Julearrangement, hvor forældrene i forbindelse med spisningen skulle trække et halvt spillekort og derefter finde den person, der havde den anden halvdel, for at finde sin sidemakker. Efter spisningen skulle hvert barn trække en vilkårlig forælder eller to, de i fællesskab skulle lave en juledekoration med.
- Grillfest i SFO, hvor pædagoger ikke har udarbejdet en "bordplan".
- I børnehaven har forældrerådet udarbejdet 50 forskellige udsagn, de mener, er vigtige, at forældre forholder sig til i forbindelse med deres barns hverdag i institutionen. Eks. Det er vigtigt for mig, at mit barn oplever flere fællesskaber, det er vigtigt for mig at mit barn selv må vælge legekammerater. Disse "statements" eller udsagn bliver herefter drøftet i grupper af forældrene, der bliver

bedt om at prioritere fem udsagn. På et efterfølgende personale og bestyrelsesmøde finder deltagerne i fællesskab frem til de 10 højst prioriterede "statements" og for efterfølgende at drøfte hvordan der konkret skal arbejdes videre med disse. I det efterfølgende "nyhedsbrev" orienteres forældrene om hvilke statements, der samlet set var højst prioriterede desuden beskrives, hvordan institutionen vil arbejde med de enkelte statements i dagligdagen. (Nielsen, Overgaard Larsen og Quvang 2013)⁴

- Fælles skole/SFO forældremøder.
- Forældrekafe i SFO hver fredag for at give forældre og børn mulighed for at skabe nye relationer.
- I et forsøg på at få flere fædre til at deltage i fællesarrangementer i børnehaven udarbejdes der konkrete arbejdsopgaver til alle forældre. Eks. "spillebule", madlavning, grill, højtlesning m.m.
- Ved børnehavens arrangementer har personalet lavet bordplan og således besluttet, hvem der skal sidde hvor.
- Etablering af trivselsgrupper i børnehave, skole og SFO bestående af 3-4 forældre og klassens/børnegruppernes "kernelærere/pædagoger", bl.a. med henblik på at inddrage forældrene i overgangen mellem børnehave og skole/SFO.

Design og metode

For at systematisere de erfaringer, der er gjort i projektet, er der efter aftale med ledelsen i henholdsvis SFO, skole og børnehave foretaget semistrukturerede interview af seks forældre. Derudover er der foretaget tre fokusgruppeinterviews. Et for hver af de tre institutioner med fire deltagende medarbejdere i hver. (Kvale 1997) Afsættet for interviewene har naturligvis været medarbejdernes formulerede *problemstillinger* og deres efterfølgende *aktioner*.

Udgangspunktet for bearbejdningen af interviewmaterialet er et hermeneutisk perspektiv, hvor vi under interviewet i samarbejde med deltagerne fortolker de fænomener, der beskrives. Efterfølgende har vi fortolket de ni timers lydfiler som "tekst". Ved at anvende interviewudsagn i teksten er det hensigten at give medarbejdere og forældre en "stemme" at beskrive de sociale fænomener ud fra aktørernes eget perspektiv. (Kvale 1997)

⁴ Se inspirationsmateriale

Da vores fokus er på det *inkluderende* forældresamarbejde, vil bl.a. de elementer, der er indeholdt i inklusionsbegrebet (læringsfællesskaber, deltagelse og diversitet), udgøre analysens teoretiske ramme.

For at italesætte den læring, der har fundet sted under forløbet, har vi dels valgt at spørge ind til, hvordan det gik med de iværksatte aktioner: hvad gik godt eller mindre godt? men nok så meget spurgt ind til de refleksioner over forløbet, som både forældre og medarbejdere har gjort sig.

Vi vil hermed gå videre til analyserne af interviewene i ovenstående perspektiver. Der er temaer i materialet, der er særlig tydelige, og disse temaer har vi i vores analyse "talt frem". Det drejer sig om følgende 5 temaer: "Hvem har ansvaret?", "De positive fortællinger", "Skal man blande sig?", "Læring og videndeling" og "Fællesskaber i praksis", som er det tema, vi vil indlede analyserne med.

Tema 1: "Fællesskaber i praksis"

Temaet skal bl.a. ses i relation til problemstillingen, som de professionelle har formuleret: *Fra "gæster" til "bidragsydere", hvordan kan vi bringe forældrenes ressourcer i spil og øge deres deltagelse i det inkluderende forældresamarbejde?*

"Det falder lettere, når der er en konkret fælles opgave",

siger en forælder i forbindelse med omtalen af et julearrangement, hvor forældrene til spisningen skulle trække et halvt spillekort og derefter finde den person, der havde den anden halvdel, for at finde sin sidemakker. Efter spisningen skulle hvert barn trække en forælder eller to, de skulle så i fællesskab lave en juledekoration.

Forælderen fortsætter: *"Dét er omdrejningspunktet, for så skal man ikke sidde og finde på, hvad der skal snakkes om",* og tilføjer: *"De [lærerne] skal turde prøve noget nyt, og der er planer for, hvorfor man skal gøre sådan, hvilket kræver, at læreren er en god facilitator".*

"Jeg er kommet hurtigere i kontakt med nogle andre[forældre], fordi det er så planlagt. Ved et arrangement i Børnehaven, der talte jeg helt bestemt med nogen, som jeg aldrig havde talt med før. Hvis jeg ikke havde meldt mig til at bage pandekager, så havde jeg ikke mødt dem, nu kender vi hinanden, og efterfølgende, hvor vi kom op på skolen, har vi en fælles referenceramme: Kan du huske den gang, vi stod og lavede pandekager?" (forælder).

Flere forældre udtaler sig om fordelene af det fælles praktiske arbejde og det at være sammen med andre end de "sædvanlige", eksempelvis:

"Det har den effekt på den lange bane at i tilfælde, hvor der opstår en konflikt, så kender man forældrene og har langt lettere ved at tage fat i den ting og spørge, hvordan hænger det her sammen? Det har været nemmere, når man kender forældrene at ringe til dem og foreslå, at vi mødes og drikker en kop kaffe sammen og får snakket, det har vi gjort i flere omgange." (forælder)

"Dagen efter var tilbagemeldingen, og det var ikke bare det der med: Tak for i går, der var flere ord på. Det var: 'Neej, hvor var han [faren] glad for at ordne pølser', han plejede altid at stå og ikke vide, hvad han skulle lave [i forbindelse med arrangementer]. Fædrene kom på banen, fædre som slet ikke har lavet noget heroppe, de overtog næsten køkkenet til arrangementet." (pædagog)

"Det, som det også har givet, det er, at den der smalltalk, der er i hverdagen, den har vi fået mere med fædrene. Nu er vi ikke bare dem, der passer deres børn, vi er faktisk også lidt interessante at tale med. Det hænger selvfølgelig også sammen med, at vi er blevet tydeligere, at vi har haft fokus på fagligheden". (pædagog)

De professionelle har fokus på deltagelse, at alle forældre deltager i arrangementer, og at de vel og mærke også opfatter sig som deltagere. For at opnå dette sætter de professionelle rammerne for fællesskabet. F.eks. ved forskellige former for "lodtrækning" eller ved at bestemme på forhånd, hvem de enkelte forældre skal være sammen med i løsningen eller udførelsen af opgaver. I arrangementerne indlægges desuden praktiske elementer, som forældrene skal udføre i fællesskab.

Efterfølgende oplever både forældre og de professionelle, at der sker ændringer i kommunikationen og relationerne. Eksempelvis, at fædrene ikke kun er aktive under arrangementet, men de professionelle oplever også en øget kommunikation med forældrene i hverdagen.

Forældrene giver udtryk for at denne måde at etablere rammer for fællesskabet og deltagelsen på, også kan betyde noget for samarbejdet forældrene imellem "på den lange bane". Det, at man har en fælles referenceramme, kan virke befordrende på kommunikationen mellem forældre og dermed på løsning af evt. konflikter.

Set i et inklusionsperspektiv viser ovenstående eksempler på, hvordan det opleves, at personalet vælger at etablere rammer for fællesskaber, hvori der gives deltagelsesmuligheder for såvel børn som forældre.

"Man kunne samle de gode eksempler fra andre klasser til inspiration for andre [forældreråd]. Det kunne man lave på "forældreintra" eller på "skoleportalen", det handler jo om at samarbejde eller dele ud af ens erfaringer" (forælder).

Til sidst et forslag fra en forælder om at samle de gode eksempler, så man ikke hver gang skal opfinde den dybe tallerken.

Tema 2: "Hvem har ansvaret?"

Under dette tema bliver flere af problemstillingerne berørt, idet overskriften henviser til ønsket om et fælles ansvar i forhold til inklusion og dermed øge forældrenes deltagelse i samarbejdet.

"Det er den professionelle der skal tage teten..."

"...og tage initiativerne, gå foran og være indstillet på, at det er små skridt, men man skal holde fast og turde tage nogle beslutninger, fordi man ved med sin faglige viden, at det her hjælper, og at det gør noget godt." (lærer)

"Efter kurset har jeg virkelig fået øjnene op for, hvorfor det er vigtigt, jeg ved, at der er en mission med det, jeg ved, hvorfor det er vigtigt at 'blande sig i', hvor forældrene skal sidde til arrangementer. Det er også en måde at strukturere sig ud af noget." (lærer)

Udtalelserne viser at forløbet har skærpet de professionelles bevidsthed om deres rolle i forbindelse med forældresamarbejdet herunder vigtigheden af, at det er dem, der tager initiativ til samarbejdet.

Nedenstående citater viser, at der ud fra et forældreperspektiv er både forventninger og opbakning til dette, selv om det ikke er uden dilemmaer. At forældresamarbejde som *udgangspunkt* er noget de professionelle tager initiativ til, tager ansvar og sætter rammer for med henblik på, at forældrene tager deres del af ansvaret.

"Hvis noget går skævt i en klasse – og jeg ved ikke, om det er læreren, der skal ta´ det, men jeg synes igen også, at de skal stå for det, og det skal tages i opstarten, for de [lærerne]må jo også kunne mærke, at der er nogle [forældre], der ikke taler så godt sammen, bare for at det ikke bliver skubbet videre, for vi skal jo følge børnene sammen i mange år."

Interviewer: *"Hvis man forestiller sig, at man sagde, at det var forældrenes eget problem, tror du så, det ville blive løst?"*

"Nej det tror jeg faktisk ikke, men jeg synes også bare, at det er at pålægge skolen flere ting, men jeg kan godt se, at til sidst vil det vedrøre skolen." (forælder)

"Lærerne skal lave en basisramme, der skal være mulighed for dialog, hvor man kan fortælle, hvad det er vi oplever, og de kan give respons på det, i den forbindelse er det godt med intranettet, men det må være os som forældre, der skal tage et ansvar, jeg kan ikke bare aflevere mit barn heroppe, og så er det overstået". (forælder)

"Fra et serviceperspektiv til et deltagerperspektiv"

“Der er det med forskellen på et serviceperspektiv og et deltagerperspektiv, jeg synes det giver pote, at man bruger forældrene som medspillere, at man får dem på banen, og de kommer til at føle: Det her, det er vores hus! Det betyder ikke, at vi ikke stadig er professionelle, måske er vi netop professionelle, når vi kan se forskellen på at skabe et deltagerspersion eller et serviceperspektiv. Når man bidrager, får man indflydelse, og den fornemmelse, tror jeg, at alle mennesker har det rigtigt godt med, at man kan få lov til at sætte sine små spor.” (pædagog)

“Det er ikke kun lærernes eller børnenes ansvar at fællesskabet fungerer, det er et fælles ansvar. Vi skal have forældrene til at se, hvor betydningsfulde de rent faktisk er. Der er helt sikkert forældre, der ikke tillægger sig selv særlig meget betydning, og ser problemerne i stedet for at finde løsningerne. De skal se sig selv som en ressource, og det kan vi hjælpe dem til, vi kan fortælle: Vi har brug for jer forældre til...”. (lærer)

Et serviceperspektiv sigter ofte mod at skabe tilfredshed og enighed, og der lægges ikke nødvendigvis op til udveksling af relevant information i forhold til de problemstillinger, barnet og familien måtte befinde sig i. Et serviceperspektiv lægger desuden op til at se forældrene som forbrugere af institutionen, og det kan stille forældre og de professionelle overfor hinanden som nogle, der skal vurdere og tilfredsstille hinanden eller, som det er formuleret i en af problemstillingerne, et “os” og et “dem”.

Ovenfor fremhæver de professionelle, at professionaliteten måske ligger i at kunne få øje på forskellen mellem de to perspektiver, og det at se på forældrene som medspillere og deltagere giver dynamik i samarbejdet. Et udgangspunkt i forældresamarbejde kan være, som det kommer til udtryk i udtalelsen fra læreren, at se forældrene som personer, man deler et ansvar med, og på den baggrund kan inddrages som en ressource, der kan bidrage med noget til institutionen og ikke kun som gæster, der skal behages eller serviceres. Andre undersøgelser viser, at det er vigtigt for forældre at få lov til at være deltagere og reelt inddraget, og altså ikke egentlig serviceret. (Højholt 2007)

“Vi kan jo ikke finde et endegyldigt svar, så hvis man selv har en iboende trang til: Vi vil gerne kunne svare, vi vil gerne have en løsning, det er der rigtig mange, der gerne vil også forældrene, de synes jo, at vi skal være eksperter og komme med svaret, det kan vi ikke, men vi har en problemstilling som vi kan tale om, men det er ikke sikkert, vi kan finde et svar og en løsning, som alle kan tilslutte sig”. (lærer)

Udtalelsen viser, at de professionelle egentlig gerne vil væk fra rollen som eksperter og dem, der sidder med løsningen. Her lægges i stedet op til, at det er gennem dialogen, man taler sig frem til en evt. løsning med den risiko, at der kan opstå uenighed, og at det dermed ikke nødvendigvis er en løsning, alle synes godt om. Dette kan ses som en vej væk fra en konsensuskultur, hvor der lægges

vægt på enighed mellem parterne, og hvor det kan være vanskeligt at komme med kritik og over mod en debatkultur, der bygger på tillid og tilgængelighed.

I dette afsnit ser vi, hvordan personalet har opmærksomheden rettet mod den diversitet, der er i forældregruppen/familierne samtidig med, at de også her arbejder med at skabe fællesskaber og deltagelsesmuligheder.

Tema 3: "De positive fortællinger"

Under dette tema vil vi se på problemstillingen, der handler om, at forældresamarbejdet kan opleves som et "dem" og et "os" – og hvordan, der kan skabes et grundlag for en fælles dialog i det inkluderende forældresamarbejde?

"Hvis du aldrig får det gode at vide, så bliver du selv negativ og føler dig som en dårlig mor"

Ovenstående udtalelse stammer fra en forælder og henviser til vigtigheden af, at de professionelle også husker at fortælle de positive sider. Hun fortsætter: *"Det kunne ikke passe, at han kun var ballademager, derfor sagde jeg det til dem [personalet]. Hvis man kun får det dårlige at vide, så bliver han jo hurtig til syndebuk"*

*"Jeg synes lærerne er gode til at **se** mit barn, selvom han er lidt en "Rasmus Modsat" – han er modnet meget over de sidste 2-3 måneder, hvilket de også har set, de er gode til at se, at man også kan gøre tingene på en lidt anderledes måde". (forælder)*

Ud fra ovenstående ser vi et ønske fra forældrene om, at de professionelle ser på deres barn med et ressourceorienteret syn, og at de forholder sig til det enkelte barn med en mere nuanceret tilgang og ikke bare sætter i "bås" som ballademager eller syndebuk.

I den forbindelse er det vigtigt at være opmærksom på, at konflikter mellem de professionelle og forældre befordrer eksklusionsprocesser f.eks. i form af syndebukke-effekter, og derved kan medvirke til at børns deltagelsesbetingelser i fællesskabet bliver konfliktfyldte. (Nielsen, Overgaard Larsen og Quvang 2013) Igen gennem projektet har medarbejderne øget deres opmærksomhed på dette, hvilket fremgår af følgende udtalelser:

"Denne inkluderende tilgang, hvor vi går væk fra fejlfindersystemet og vender det om til at se styrker og kompetencer hos børnene og forældrene: Hvad kan du? og så styrke dette, og derigennem styrker man også forældrenes selvværdsfølelse. Forældrene oplever, at de [personalet] kan rent faktisk li´ mit barn, i stedet for at man fem dage i træk har fået at vide, at nu har han sparket

den og bidt den. Det kan godt være, han har gjort det, men måske er det ikke i dag, de skal have det at vide". (pædagog)

"Jeg har ændret min tilgang til forældrene, jeg er blevet meget mere bevidst om, at hvis der er sket noget dårligt, så hiver man forældre ind til samtale, men nu gør jeg det ligeså meget for at fortælle de gode ting, der er sket". (pædagog)

"Jeg er blevet mere løsningsorienteret, det er let nok at fortælle alt det dårlige, det, der ikke fungerer, men det kan man ikke rigtig bruge til noget. Man kan hjælpe forældrene til at finde frem til: Jamen hvordan er det så, vi får tingene til at fungere sådan, at det fungerer hjemme hos jer? Er det, når man skræller kartofler at matematikbøgerne kommer frem? Tit synes forældrene ikke, at de har tiden, men hvor er det så, man kan finde tiden? At man hjælper forældrene til at finde nogle løsningsforslag". (lærer)

"Der, hvor jeg er blevet klogere, det er det der med at se hele barnets situation, se hele familien. Hvis der kommer nogle forældre og beklager sig over et eller andet, altså så spørger jeg mig selv: Hvad er det her for en familie? hvad er det, der sker hjemme hos dem? er der noget specielt? Det handler om det der med at se helheden". (lærer)

De professionelles udtalelser viser, at de er opmærksomme på, at *hele* familiens situation spiller en rolle, hvis et samarbejde skal være frugtbart. Der er fokus på den diversitet, der hersker i relation til de enkelte børn og familier, at familier og børn er forskellige, men at de alle har ressourcer, og at det handler om i samarbejde med den enkelte familie og at finde frem til løsninger, der tager afsæt i familiens hverdag. Der er således tale om et ressourcesyn fremfor et mangelsyn på børn og forældre. (McDermott 1996)

Afsnittet her viser bl.a., hvilke refleksioner personalet har i forhold til det at have øje for børn og familiernes forskellige ressourcer og positioner, og hvordan de arbejder med dette i praksis. Samtidig er det ligeledes tydeligt, at det er en forventning hos forældrene, at der er øje for det enkelte barn som selvstændigt individ.

Tema 4: "Skal man blande sig?"

Temaet kan bl.a. henføres til problemstillingen om, hvordan får vi skabt et fælles ansvar for at inklusionen lykkes?

"Skal man blande sig?"

Interviewer: *"Skal man, og hvordan kan man evt. 'blande sig' som forælder, hvis man ser, at et barn ikke trives i klassen?"*

"Jeg synes jo, at vi alle sammen skal være her, og hvis man ser mistrivsel skal man selvfølgelig få det sagt videre, men om jeg så selv ville gøre det, det ved jeg faktisk ikke, for det er jo blevet sådan, at man er enhver sit. Jeg vil selv blive glad for, hvis nogen [andre forældre] kom og sagde: 'Vi kan se, Lise har det sådan og sådan, er der noget, vi kan hjælpe jer med', men jeg tror ikke, jeg selv ville gøre det, men jeg kan mærke, at det ville jeg selv være glad for".

Interviewer: *"Tror du, at man ved hjælp af lærer/pædagog kunne få skabt en kultur i klassen, hvor det var 'tilladt', at man som forælder 'blandede sig'?"*

"Det, synes jeg, kunne være rigtigt fint, og hvis et barn f.eks. havde det svært, kunne andre forældre tage det med hjem i en periode." (forælder)

"Hvis der er en god dialog mellem forældrene, så kommer det også mange gange helt automatisk mellem børnene, børn er jo spejlbilleder af forældrene og kan se, at der ikke er noget fnidder-fnadder hjemme henover bordet, hvor man sidder og taler dårligt om nogle af de andre forældre eller de andre børn. Det fanger de jo med det samme." (forælder)

Højholdt taler om forældre som børnenes orienteringspartnere, idet forældrenes indstilling til de andre forældre og børn i institutionen har betydning for, hvordan børnene kan orientere sig i deres liv. (Højholt 2007) Forældre kan ved deres positive omtale af andre børn i klassen eller institutionen medvirke til at styrke fællesskaberne mellem børnene. Udtalelsen fra den ene forælder viser, at vedkommende er klar over, at negativ omtale måske kan få betydning for børnenes opfattelse af tingene, og at en sådan negativ omtale kan minimeres, hvis der på forhånd er skabt en god dialog mellem forældrene.

Med ovenstående udsagn fra to forældre ser det ud til, at selvom det kan opleves vanskeligt, hvilket fremgår at de to efterfølgende citater fra de professionelle, så er der forældre, der har set vigtigheden af, at dette er et fælles projekt omkring inklusion.

"Vi var i vores gruppe optaget af at få forældre til at se betydningen af, hvordan de taler om de andre børn hjemme ved spisebordet. Til et forældremøde satte vi forældrene i vilkårlige grupper, hvor de skulle drøfte holdningsspørgsmål eksempelvis, hvis et barn ikke kom til fødselsdagene, hvad kunne man så gøre? Nogle forældre mente, at man kunne kontakte barnets forældre, og andre mente, at det måtte være de pågældende forældres eget ansvar, med andre ord, hvis man ikke kan tage sig sammen og få sit barn med til fødselsdag, så er det ikke de andre forældres problem – så tænkte jeg: Her ligger godt nok et stort arbejde [for læreren]". (lærer)

"Vi mærker nogle gange dét fra tidligere tider, hvor vi selv og forældrene gik i skole, at lærerne er dem, som 'ved bedst' og skal styre det der, og så behøver forældrene ikke at blande sig. Det er sådan én, vi skal have pillet lidt ved, altså de [forældrene] må gerne blande sig." (lærer)

At det, som en af de professionelle udtrykte det under interviewet, er med små skridt, man arbejder, og det kan medføre frustrationer, viser ovenstående udtalelser. Dertil kommer, at også forældrenes og de professionelles egen oplevelse af skolegang og lærerrollen skal medtænkes, hvis der ikke blot skal være tale om en reproduktion, når det handler om at udvikle et godt forældresamarbejde.

Tema 5: "Videndeling og læring"

Temaet kan føres tilbage til problemstillingen: Er de eksisterende samarbejdsformer tilstrækkelige i det inkluderende forældresamarbejde – når perspektivet ændrer sig. I dette tema behandler vi følgende nedslag under temaet videndeling og læring: Den læring, der har fundet sted i fællesskabet, den individuelle læring og den måde at arbejde med læring på, som har været benyttet i projektet, nemlig praksisfortællinger.

Vi begynder med praksisfortællinger, som var den refleksionsmetode, de professionelle blev undervist i under ugekurset. Formålet med at skrive praksisfortællinger er at beskrive situationer fra praksis, hvor også ens refleksioner indgår, hvorefter fortællingerne kan danne bund for en drøftelse i personalegruppen, hvor fortællingerne analyseres i et inklusionsperspektiv. De professionelle har både anvendt praksisfortællinger internt i læringsgrupperne og i forbindelse med forældresamtaler og møder. I den sidstnævnte form indgår de professionelle refleksioner ikke som en del af fortællingen, i stedet stilles refleksionsspørgsmål til fortællingen, som forældrene kan have en dialog ud fra.

"Jeg synes altid sådan noget, det er sådan ' lidt pædagogisk"

Denne udtalelse er fra en forælder, der har været "udsat" for praksisfortællinger i forbindelse med et forældremøde.

"Jeg synes altid sådan noget, det er sådan ' lidt pædagogisk', og hvorfor skal vi det? Hvorfor kan vi ikke bare få de informationer og så komme hjem? Her skal man udlevere lidt af sig selv og sine meninger, igen i grupper og pludselig skal man sidde og være i dialog med nogen, som man måske ikke snakker så meget med. Bagefter syntes jeg egentlig, det var meget godt at få den der dialog bare det, at man skal åbne op og måske overskride lidt en grænse, det gør det måske også nemmere at åbne op, hvis man ser et problem i klassen, at få ringet til den forælder og få snakket i stedet for, at man går hjemme og muler over det og tænker, 'nu skal du ikke lege med hende mere', altså at man kommer ud over det der med, at man er sig selv nærmest". (forælder)

På den ene side bliver de professionelle bedt om at prøve noget nyt, som en forælder tidligere har udtrykt det, på den anden side ser vi en hvis modstand fra forældrenes side. Det stiller de professionelle i et dilemma, hvor det, som de også udtrykker det: "Gælder om at være klædt på fagligt og have argumenterne i orden". Det er vigtigt, at forældrene får at vide, hvad meningen er med, at de skal sidde sammen med andre forældre i grupper og drøfte holdningsspørgsmål. Hvad er formålet? Forælderens udtalelse viser, at formålet med "øvelsen" måske blev tydelig undervejs i processen, og at det også kunne have et formål på "den lange bane" og dermed virke befordrende for den måde, forældrefællesskabet fungerer på.

Ved fælles skole-hjem-samtaler med deltagelse af lærere og pædagoger sammen:

"Brugen af praksisfortællinger gør det mere legalt at tale om et problem, så er det ikke kun mig [forælder], der har det sådan. Man udstiller ikke sit eget barn ved at tale ud fra praksisfortællinger, som personalet har skrevet." (pædagog)

Ved fælles skole-hjem-samtaler med deltagelse af lærere og pædagoger sammen har man også anvendt praksisfortællinger, og udtalelsen fra pædagogen viser vigtigheden af, at det er den professionelle, der formulerer let genkendelige problemstillinger for forældrene. Det er genkendeligt, og samtidig er det ikke mit barn vi taler om, og dermed truer det ikke min identitet som en "god nok forælder".

Praksisfortællinger er også blevet brugt til at gøre ting mere konkrete og nærværende for forældre samtidig med, at der er tale om at give et nuanceret billede af barnet og de situationer, det optræder i. Ligeledes kan fortællingerne medvirke til, at forældre og de professionelle kan tale om, at der kan være flere perspektiver på en situation, hvilket kan medvirke til at skabe nye billeder eller konstruktioner af børn, som nedenstående udtalelse er et eksempel på.

"Vi har brugt praksisfortællinger ved forældresamtaler, derigennem har vi kunnet give forældrene et mere nærværende og nuanceret billede af deres barn og med forskellige perspektiver. Hvis man skaber nogle nærværende fortællinger, så kan forældrene ligesom bedre blive delagtiggjort i det, der sker. Det er et godt redskab til at gøre ting konkrete og vedkommende." (pædagog)

"Jeg vidste ikke at du var så klog"

Overskriften er et citat hentet fra interviewmaterialet med de professionelle og viser, hvordan forløbet har medvirket til, at man i en personalegruppe får øjnene op for hinandens kompetencer:

"For normalt går Stine ned og passer sin klasse, og jeg går ned og passer min, men det at blive sat sammen i et forum, hvor man skal byde ind med noget og komme med refleksioner, som alle hører, så får man øjnene op for ens kolleger". (lærer)

Udtalelsen fra læreren viser, hvordan fællesskabet spiller en rolle for refleksioner og i sidste ende læring iblandt de professionelle. (Wenger 2004). Medarbejderne har i deres formulering af problemstillinger peget på, at perspektivet ændrer sig og har spurgt til, om der er brug for andre samarbejdsformer, i dette tilfælde mellem forældre og de professionelle.

Spørgsmålet er, om der ikke også er brug for andre samarbejdsformer de professionelle imellem, hvis der skal finde læring og udvikling sted?

Hvordan skaber man i en travl hverdag rum og plads til læring i fællesskaber og dermed udvikling af praksis? Dette er spørgsmål der trænger sig på, idet alle de interviewede gav udtryk for, at der ikke i projektet har været afsat tilstrækkelig med tid af til at dele de erfaringer, man har fået undervejs:

Interviewer: *"Har I i personalegruppen talt om de erfaringer, som I har fået ved at være deltagere i projektet?"*

"Ikke nok, men vi gør det med dem, vi arbejder tæt sammen med i det daglige". (pædagog)

"Vi kunne lære rigtig meget af hinanden, hvis der var én fra hver gruppe, der gik i en ny gruppe og dér skulle fortælle om deres projekt, på den måde får vi delt vores erfaringer". (lærer)

"Det synes jeg ikke, vi har gjort nok, vi kunne godt have talt mere om, hvad der foregik i de forskellige grupper altså skabt et forum, hvor vi kunne dele erfaringer, få talt igennem: Hvad har vi set? hvad har vi gjort? hvad har vi lært? Jeg synes ikke, det har været nok med seancerne på skolen [fælles videndeling for alle grupper⁵]". (pædagog)

"Vi har selv [personalet] arbejdet med perspektivskifte i projektet, og vi øver det med børnene f.eks. i forhold til konflikter. Det vil vi også gerne have forældrene til, så de ikke kun ser på én måde på et barn, men at de ser, at der er flere muligheder." (lærer)

Udtalelserne stemmer overens med EVAs undersøgelse foretaget i 2013⁶, der viser, at mange lærere efterspørger et opgør med den privatpraktiserende lærer, der lukker døren til sin klasse bag sig. Tre fjerdedele af lærerne i undersøgelsen

⁵ Se afsnittet "opbygning"

⁶ "Udfordringer og behov for viden" EVA 2013

svarer, at hvis de skal udvikle deres undervisning, har de brug for sparring og observation af egen og andres undervisning.

"Det er i denne sammenhæng væsentligt at se, at den der deltagelse og engagement er jo ikke kommet ud af den blå luft, eller fordi vi har nogle gode folk der sidder i bestyrelsen. Det er jo fordi, vores opmærksomhed har været rettet imod det her i forhold til det sted, hvor vi startede med Børnecenter og inklusion. Vi er selv blevet klædt på fagligt, og dermed har vi kunnet klæde forældrene på." (pædagog)

Pædagogen bruger her begreberne: "deltagelse" og "engagement", der indgår som væsentlige elementer i teori om praksisfællesskaber (Wenger 2004). En pointe er, at læringen ikke kun finder sted blandt og imellem de professionelle, men netop også blandt og imellem forældrene og forældre og professionelle imellem.

"Det har ændret mit syn på forældresamarbejde"

"Det har ændret mit syn på forældresamarbejdet, og det har ændret mit syn på, hvad det er, forældrene skal, når de er her. De skal netop ikke bare høre på, at der er en lærer, der står og snakker, de skal selv være aktive, det kan være aktiviteter også mindre aktiviteter bare det, at man har et fælles udgangspunkt at tale ud fra". (lærer)

Af interviewene fremgår det, at der har fundet læring sted hos den enkelte professionelle, der har deltaget i forløbet omkring det inkluderende forældresamarbejde, og at det samtidig for nogle kan være vanskeligt at italesætte denne læring:

"Så spørger de [forældrene], hvad har I lært? Så står jeg der og tænker, hvad har jeg lært? Jeg kan ikke gå ind og sige, jeg har lært det og det, for den ændring, der er sket, den er sket inde i mit hoved. Det er ikke sådan, at jeg har fået at vide, hvis der sker det, så skal du gøre sådan og sådan, men der er sket nogle ting inde i mit hoved og min måde at tænke på, og det tror jeg er vigtigt, når man går i gang med det her, at man accepterer, at der ikke er noget facit, det er jo også det, vi har spurgt jer [konsulenterne] om, jamen hvad er facit, hvad er rigtig/forkert, og det har vi jo ikke kunnet få at vide. Hvis jeg kigger på, hvordan jeg ville have gjort for to år siden, og hvordan jeg gør nu, så er der en forskel, men det er rigtig svært at pege på, at det er lige det, der er anderledes". (lærer)

Vanskeligheden med at kunne sætte ord på, hvad man ved og har lært, har Schön beskæftiget sig med i sine studier over, hvordan den professionelle praktiker tænker (Schön 2001). Schön argumenterer for, at en del af den læring

som finder sted i praksis, som han benævner "viden-i handling", er tavs og kropslig. Dvs. at det ikke altid er muligt bevidst at formulere, hvordan vi foretager vores spontane handlinger, som udsagnet fra læreren også viser. Schön supplerer med begrebet refleksion-i-handling, som foregår ved, at den professionelle på baggrund af sin erfaring er i stand til at "justere handlinger", mens disse handlinger finder sted på baggrund af den feed back "tingen", "omgivelserne" e.l. giver. En sådan feed back har de professionelle i dette projekt fået fra forældrene i de aktuelle situationer, eks. når de har mødt modstand i relation til en aktivitet som den at drøfte praksisfortællinger i forældregruppen. Endelig kan vi tale om refleksion-over-handling – som i dette projekt kan henføres til de dele af aktionslæringen, hvor refleksionen sker i fællesskab i "læringsgrupper" og altså løsrevet fra den konkrete handling. I projektet har de professionelle fået denne feed back fra konsulenterne i form af sparring, og ikke mindst fra kolleger.

Samtidig fremgår det også af interviewene, at der rent faktisk har fundet læring sted og tillige, at de professionelle opfatter, at de har ændret praksis.

En af pædagogerne udtrykker det på denne måde: *"Jeg ser forældresamarbejde som et afklaringsarbejde, få afklaret hvad det er, vi står i, hvordan hænger det sammen, og hvordan får vi skabt den bedst mulige dag for dit barn? Vi skal ikke gå ud og bestemme og have endegyldige svar, og så skal vi huske, at man ikke kan vide, hvor skoen trykker, hvis man ikke har mokkasinerne på".* (pædagog)

"Jeg er blevet mere lyttende og reflekterer samtidig mere over, hvad det er forældrene siger". (pædagog)

"Jeg er begyndt at se dannelse og uddannelse af børn som et fælles projekt med forældrene, vi har simpelthen en fælles interesse her, og det, synes jeg ikke, har været så tydeligt før." (lærer)

Det at opdage problemer og finde løsninger er nødvendigt, men for at man skal kunne sige, at der har fundet (organisatorisk) læring sted, skal det også have ført til ændrede handlinger (Argyris i Illeris 2000). Som det fremgår i flere af interviewene, er dette da også tilfældet.

Det sidste ord!

"Det her udviklingsprojekt har været utroligt berigende for en gammel garvet pædagog som mig, og jeg vil sige, at man hele tiden kan lære nyt. Den her tilgang [inkluderende] har faktisk lettet min hverdag, den har givet mig flere handlemuligheder". (pædagog)

Konklusion

Rapporten giver konkrete eksempler på, hvordan der er blevet arbejdet med etablering af inkluderende forældresamarbejde i børnehave og skole, og den viser nogle af de refleksioner forældre og professionelle gør sig i den forbindelse.

Det, at de professionelle har sat fokus på, at forældrene reelt skal have mulighed for at deltage og bidrage til forældrearrangementer, oplever både forældrene og de professionelle har haft en væsentlig positiv betydning for den efterfølgende kommunikation og indbyrdes relationer.

De professionelle giver udtryk for, at projektet har skærpet deres bevidsthed om vigtigheden af, at det er dem selv, der tager ansvar for og *initiativ* til det inkluderende forældresamarbejde, for at forældrene kan få adgang til at bidrage med deres ressourcer. Interviewene viser, at der tydeligvis er opbakning til dette blandt forældrene med den pointe, at de som forældre ikke selv kan løse tingene uden, at de professionelle har sat rammer og skabt en kultur, hvor dette er muligt.

Forskellen på et serviceperspektiv og et deltagelsesperspektiv i tilgangen til forældresamarbejdet viser sig som en vigtig erkendelse hos de professionelle. De oplever, at det 'løser op' med et deltagelsesperspektiv på samarbejdet set i forhold til ønsket om at komme væk fra holdninger som et 'dem' og et 'os' og dermed skabe grundlag for en fælles dialog i det inkluderende forældresamarbejde for at få det til at fungere.

At kunne foretage perspektivskifte i forhold til forældresamarbejdet og se på familien som helhed og ikke blot sætte barn eller familie i 'bås' som værende noget bestemt har tydeligvis stor betydning for både forældre og professionelle. Forældrene *forventer*, at de professionelle er i stand til at være nuancerede, og de professionelle har fået gode erfaringer med dette igennem projektet og udtrykker tydeligt, at de har ændret syn på og holdninger til denne del.

I forbindelse med de professionelles ønske om at skabe et fælles ansvar blandt forældre, børn og personale for at inklusionen lykkes, dukker der nogle dilemmaer op i interviewene. Alligevel viser flere udtalelser, at der rent faktisk er flere forældre, der ser at inklusion er en fælles opgave, at de professionelle ikke kan løse det alene, men på den anden side kan forældrene heller ikke løse det uden de professionelle.

Praksisfortællinger har været anvendt med flere forskellige formål i projektet. Metoden viser sig her anvendelig i forskellige sammenhænge. Dels i forsøget på at få forældrene inddraget i drøftelserne om inklusion i praksis og dels i forhold til de professionelles udvikling af egen praksis.

Deltagelse, læringsfællesskaber og diversitet som en ressource er væsentlige elementer i inklusion, og i projektet er de blevet omsat i en systematisk udvikling af forældresamarbejdet i praksis. Parallelt med dette har de professionelle indbyrdes arbejdet med de samme elementer gennem aktionslæringsforløbet, hvilket for alvor har åbnet øjnene for, hvor meget det betyder at have faglige fællesskaber og være mere systematiske og skabe rammer til udviklingen af skole og dagtilbud.

De professionelle har ændret deres syn på forældre og forældresamarbejdet og lægger i den forbindelse vægt på, at aktionslæringen har medført dette perspektivskifte, da den har givet mulighed for at skabe sammenhængen mellem undervisning/teori (ugekurset) og det at afprøve i praksis for efterfølgende at reflektere med kolleger og konsulenter.

Perspektivering

Med dette projekt i Andst Børnecenter får vi ikke svaret på *alle* de spørgsmål, der kan stilles vedrørende det inkluderende forældresamarbejde i skole og dagtilbud. Det er vigtigt, at man lokalt udvikler og tilpasser sine egne metoder, og det er vores håb, at rapporten kan bruges til inspiration i skoler og dagtilbud, der vil fokusere på det inkluderende forældresamarbejde.

Som følge af arbejdet med rapporten opstår nye spørgsmål, som kan danne afsæt for evt. kommende potentielle udviklings- og forskningsprojekter. F.eks. Hvordan ser et inkluderende forældresamarbejde ud fra et børneperspektiv? En undersøgelse af dette perspektiv vil formentlig kunne bidrage yderligere til viden om, hvordan vi kan arbejde med det i praksis, og hvad man som forældre og professionelle skal lægge vægt på, for at barnet kan føle sig som deltager.

Et andet spørgsmål er, hvordan det tværprofessionelle arbejde får betydning for udvikling af det inkluderende forældresamarbejde. I vores interviews fremkom f.eks. følgende udsagn:

"Det, at vi har haft så meget fokus på forældresamarbejde, har tydeliggjort vigtigheden af det tværprofessionelle samarbejde, at vi er i dialog med skole og SFO, og hvor vigtigt helhedssynet på barnet og familien er." (pædagog)

Endelig har der hos forældrene været en for os overraskende stor interesse for samarbejdet forældrene imellem også uden for skole og dagtilbud. Dette kan være en væsentlig pointe i forhold til at foretage fremtidige undersøgelser af lokalsamfundets rolle og muligheder for at være medskabere af inklusion.

Litteratur

Argyris, Chris, "Organisatorisk læring – single- og double-loop" i Illeris, Knud (red.), *"tekster om læring"*, Roskilde Universitets Forlag, 2000.

McDermott, R.P. *"Hvordan indlæringsvanskeligheder skabes for børn"* s. 81 -116 I: Højholt Charlotte & Witt, Gunnar: *"Skolelivets socialpsykologi"*, 1996, Unge Pædagoger

EVA *"Udfordringer og behov for viden"* 2013, rapport www.eva.dk

Højholt, Charlotte m.fl. *"Børnefællesskaber – om de andre børns betydning"*, 2007, Forlaget Børn og Unge.

Kvale, Steinar. *"InterView – en introduktion til det kvalitative forskningsinterview"*, 1997, Hans Reitzel

Larsen, Doris Overgaard og Marianne Bech Larsen *"Praksisfortællinger som pædagogisk refleksionsredskab"* 2008, NVIE elektronisk på www.nvie.dk

Madsen, Benedicte m.fl. *"Aktionslæringens DNA"*, 2010, VIA Systeme

Nielsen, A, Doris Overgård Larsen og Christian Quvang "Inkluderende forældresamarbejde – en artikel til professionelle", maj 2013, elektronisk på www.nvie.dk

Nielsen, A, Doris Overgård Larsen og Christian Quvang "Inkluderende forældresamarbejde – en artikel til studerende", maj 2013, elektronisk på www.nvie.dk

Nielsen, A, Doris Overgård Larsen og Christian Quvang "Inkluderende forældresamarbejde – et forskningsreview", maj 2013, elektronisk på www.nvie.dk

Nielsen, A, Doris Overgård Larsen og Christian Quvang, *"inspirationsmateriale til udvikling af det lokale forældresamarbejde, set i et inklusionsperspektiv"*. 2013, elektronisk på www.nvie.dk

NVIE evalueringsrapport, *"Det inkluderende dagtilbud – pædagogiske læreplaner i et inklusionsperspektiv"* 2007, elektronisk på www.nvie.dk

Schön, Donald A., *"Den reflekterende praktiker – hvordan professionelle tænker, når de arbejder"*, 2001, Forlaget Klim.

Wenger, Etienne, *"Praksisfællesskaber"*. 2004, Hans Reitzel